

УДК 343.98

С. І. Перлін,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ В ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВАХ МВС УКРАЇНИ

Розглянуто поняття, класифікацію та систему криміналістичної техніки. Висвітлено поняття, структуру й основні завдання Експертної служби МВС України. Проаналізовано історію розвитку експертних підрозділів органів внутрішніх справ. Запропоновано авторську класифікацію етапів розвитку криміналістичної техніки в експертних установах МВС України.

Ключові слова: криміналістична техніка, експертні установи, етапи розвитку, Експертна служба МВС України, експертна установа.

Постановка проблеми. Сьогодні, в умовах соціально-економічної та політичної кризи, яку переживає Україна, неухильно збільшується кількість учинених злочинів, серед яких питома вага припадає на тяжкі, такі як убивства, зґвалтування, грабежі та розбої. Збільшилась і кількість злочинів, учинених із використанням вогнепальної зброї та вибухових речовин. Важливою умовою ефективного їх розслідування є використання спеціальних знань у різних формах, у тому числі шляхом упровадження сучасних досягнень науки й техніки у практику розслідування злочинів для якісного виявлення, фіксації, вилучення та дослідження слідів злочину. Розробка сучасних техніко-криміналістичних засобів та використання їх під час розслідування як у процесі слідчих (розшукових) дій, так і під час проведення експертних досліджень покладаються головним чином на експертні підрозділи системи МВС України.

Стан дослідження. Питанням розвитку криміналістичної техніки й використання її в експертній практиці присвятили свої праці українські науковці П. Д. Біленчук, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, А. В. Кофанов, С. П. Лапта, В. К. Лисиченко, О. М. Мойсєєв, І. В. Пиріг, М. В. Салтевський, В. Ю. Шепітько, М. Г. Щербаківський та ін. [1–12]. Водночас історія становлення експертних підрозділів органів внутрішніх справ в Україні досліджувалася недостатньо. Питання етапів розвитку криміналістичної техніки саме в експертних установах МВС України детально не були розглянуті. Періодизації, які пропонувалися, викликають певні зауваження та заперечення.

Метою цієї статті є окреслення етапів розвитку криміналістичної техніки в експертних установах МВС України.

Виклад основного матеріалу. Поняття криміналістичної техніки сформувалося на етапі становлення криміналістики як науки одним із перших. Історично саме криміналістична техніка, що розвивалася шляхом застосування досягнень природничих і технічних наук для вирішення завдань кримінального судочинства, започаткувала становлення криміналістики. Безпосередньо з криміналістичної техніки розпочалося розроблення понятійного апарату науки криміналістики.

Термін «криміналістична техніка» має декілька значень – це і назва другого розділу криміналістики, і сукупність техніко-криміналістичних засобів, прийомів і методів, використовуваних для збирання й дослідження речових доказів у кримінальному провадженні.

На думку М. В. Салтевського, криміналістична техніка – це розділ криміналістики, який містить у собі систему теоретичних положень, принципів, технічних засобів і методів, що ґрунтуються на них і застосовуються для збирання, опрацювання, дослідження та подання криміналістичної інформації при розслідуванні та запобіганні злочинів [13, с. 55–56].

Зараз система криміналістичної техніки складається з таких основних галузей: 1) судова фотографія; 2) судова кінематографія і відеозапис; 3) трасологія; 4) судова балістика; 5) криміналістичне дослідження письма; 6) техніко-криміналістичне дослідження документів; 7) ідентифікація особи за ознаками зовнішності; 8) кримінальна реєстрація. В основу системи криміналістичної техніки покладено предметний принцип, що відображає особливості кожної галузі [14, с. 60].

Існують різні класифікації засобів криміналістичної техніки. Перша класифікація була запропонована С. М. Потаповим (1926), який поділив усі засоби криміналістичної техніки на дві групи: 1) засоби для збирання інформації в ході слідчих дій та оперативно-розшукових заходів; 2) засоби для експертного дослідження речових джерел [13, с. 56].

А. В. Кофанов пропонує виділити такі методи збирання криміналістичної інформації технічними засобами: а) методи «польової» криміналістики, тобто такі, які використовують слідчий та оперативні працівники для виявлення, фіксації й попереднього дослідження матеріальних джерел інформації; б) науково-дослідні методи, які використовують експерти під час проведення судових експертиз та попередніх досліджень. При цьому до методів «польової криміналістики» належать судово-фотографічні, копіювання й моделювання слідів та інші методи. У свою чергу, науково-дослідні методи – це фізичні, хімічні, біологічні, математичні, кібернетичні тощо. Вони, як правило, потребують лабораторних експертних досліджень (наприклад спектральний аналіз, хроматографія, електронна мікроскопія, рентгенографія та ін.) [15, с. 59].

Виходячи з викладеного вище, можна дійти висновку про те, що існують два основних напрями розвитку криміналістичної техніки – слідчо-оперативний та науково-дослідний.

Найбільш складним напрямом є розвиток науково-дослідної техніки, яка застосовується головним чином у лабораторних умовах висококваліфікованими фахівцями, такими, наприклад, як фахівці Експертної служби МВС України.

Експертна служба Міністерства внутрішніх справ України (далі – Експертна служба МВС) є системою державних спеціалізованих установ судової експертизи, діяльність якої спрямовується й координується Міністерством внутрішніх справ України. Експертна служба МВС безпосередньо підпорядковується міністру внутрішніх справ України. Вона складається з Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України (далі – ДНДЕКЦ) та територіальних підрозділів – науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів (далі – НДЕКЦ).

Основними завданнями Експертної служби МВС є: 1) здійснення судово-експертної діяльності; 2) забезпечення залучення працівників

Експертної служби МВС до досудового розслідування та судового розгляду; 3) у межах компетенції проведення експертних досліджень на договірних засадах з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб, з урахуванням обмежень, передбачених законом України «Про судову експертизу»; 4) проведення сертифікаційних та інших випробувань, а також оцінювання відповідності продукції, процесів і послуг, виконання інших робіт у межах своєї компетенції; 5) проведення відповідно до законодавства оцінювання майна, майнових прав та здійснення професійної оціночної діяльності; 6) забезпечення функціонування обліку знарядь кримінальних правопорушень та інших об'єктів; 7) забезпечення функціонування інформаційно-пошукових систем, обробка персональних даних у межах повноважень, визначених законом, забезпечення режиму доступу до інформації; 8) здійснення спеціальних вибухотехнічних робіт з пошуку та знешкодження вибухонебезпечних предметів і пристроїв, що використовуються в терористичних цілях; 9) підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації працівників Експертної служби МВС як судових експертів, спеціалістів-криміналістів і спеціалістів-вибухотехніків [16].

Для кращого розуміння сутності діяльності Експертної служби МВС слід проаналізувати історію її становлення у взаємозв'язку з розвитком криміналістичної техніки як складової розвитку юридичних, технічних, природознавчих та інших наук, а також із певними соціально-політичними процесами, що відбувалися й відбуваються в нашій країні дотепер.

Найбільш вдалою з проаналізованих, на наш погляд, є класифікація, запропонована І. В. Пирогом, який виділяє чотири етапи становлення експертних установ МВС: перший – дореволюційний етап формування умов для утворення експертних установ (1864–1917 рр.); другий – етап розвитку експертних установ між двома світовими війнами (1918–1941 рр.); третій – етап відродження експертних установ та інтенсифікація їх діяльності (1943–1997 рр.); четвертий – сучасний етап розвитку експертних установ на теоретичній основі судової експертології та новітніх досягненнях науки, техніки й інформаційних технологій (з 1997 р. дотепер) [9, с. 22].

Однак, на нашу думку, у наведеній класифікації не враховано специфіку устрою держави, в якій експертні установи перебували. Воєнізованість і жорстка підпорядкування радянських експертних установ та відсутність можливості проведення експертизи недержавними організаціями не завжди сприяли встановленню істини в кримінальних провадженнях.

Проаналізувавши думки науковців щодо етапів розвитку криміналістичної техніки в експертних установах МВС, пропонуємо визначити такі чотири етапи її становлення.

1. Дорадянський етап – створення умов для організації експертних установ (до 1917 р.). У 1914 р. у містах Києві та Одесі були відкриті кабінети науково-судової експертизи при прокурорах судових палат. Київський кабінет очолював С. М. Потапов, Одеський – М. П. Макаренко. Для виконання поставлених завдань у складі кабінетів було створено такі секції: 1) хімічних і фізико-хімічних досліджень; 2) судово-фотографічних досліджень; 3) судово-медичних макро- й мікроскопічних досліджень; 4) ідентифікації особи.

2. Радянський етап (з 1917 р. до 1991 р.). Початок відродженню криміналістичних установ поклав декрет Ради Народних Комісарів УСРР від 15 квітня 1919 р. про організацію судово-карного розшуку, який спочатку підпорядковувався Наркомату юстиції. Створювали передумови для впровадження в практику боротьби зі злочинністю криміналістичних прийомів і методів, зокрема була відновлена діяльність реєстраційних бюро. Однак через рік – 25 березня 1920 р. – карний розшук було виведено з підпорядкування Наркомату юстиції з утворенням Центрального управління карного розшуку (Центророзшуку) Головного управління робітничо-селянської міліції НКВС УСРР. У 1922–1923 роках у структурі Центророзшуку виникають перші науково-технічні апарати, які і поклали початок становленню й розвитку експертно-криміналістичних підрозділів у системі органів внутрішніх справ України радянської доби. У травні 1922 р. у складі адміністративно-організаційного відділу Управління карного розшуку НКВС УРСР утворили науково-технічне відділення, однак у зв'язку зі скороченням штатів у жовтні того самого року воно припинило свою діяльність. У серпні 1923 р. після наступної реорганізації у структурі відділу карного розшуку Головного управління міліції (Головміліції) УСРР почав функціонувати науково-технічний кабінет, який внаслідок ще однієї реорганізації у жовтні того самого року перетворився на науково-технічний підрозділ відділу карного розшуку Головміліції [17]. Постановою РНК УРСР від 10 червня 1923 р. у містах Києві, Харкові й Одесі були створені кабінети науково-судової експертизи, які відновили свою роботу на базі кабінетів, які діяли раніше. Крім виконання експертиз під час розслідування конкретних злочинів вони були зобов'язані здійснювати науково-дослідну роботу. Ці установи було створено з метою використання різних науково-технічних досліджень під час розслідування злочинів. 1 листопада 1923 р. у м. Харкові було організовано третій кабінет науково-судової експертизи. Ініціатива його створення належить М. С. Бокаріусу, видатному спеціалісту в галузі судової медицини. За його безпосередньою участю на юридичному факультеті Харківського університету було запроваджено викладання курсу криміналістики [18, с. 47].

Із 1925 р. київський, одеський і харківський кабінети наукової судової експертизи були реорганізовані в інститути науково-судової

експертизи, що сприятливо вплинуло на розвиток наукових основ судової експертизи, розширення її можливостей та вдосконалення експертної практики. Ця реорганізація була передумовою формування системи судово-експертних установ в Україні та напрямків їх діяльності.

Поряд із кабінетами науково-судової експертизи, які входили в структуру Міністерства юстиції, виникали й розвивалися експертні підрозділи органів внутрішніх справ. На думку М. Г. Щербаковського, науково-технічний відділ кримінального розшуку Народного комісаріату внутрішніх справ РРФСР став новою організаційною формою криміналістичної служби. З роками організаційна будова експертно-криміналістичних підрозділів змінювалася. У 1948 р. був створений самостійний Науково-технічний відділ Управління міліції Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС) УРСР, а з 1970 р. відділ перетворено на оперативно-технічне управління МВС УРСР. У листопаді 1981 р. зі складу Оперативно-технічного управління вийшов і став самостійним експертний підрозділ. На його основі було створено Експертно-криміналістичне управління з відповідними підрозділами в територіальних органах [12, с. 19].

3. Пострадянський етап (з 1991 р. до 2015 р.). Після набуття незалежності Україні залишилася радянська система експертних установ. Робилися спроби її видозмінити. Так, у 2000 р. при Міністерстві внутрішніх справ була створена Експертно-криміналістична служба [19] як система експертних підрозділів, до якої увійшли Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС (як головний підрозділ Експертної служби МВС України), науково-дослідні експертно-криміналістичні центри при головних управліннях МВС в Автономній Республіці Крим, м. Києві та Київській області, управліннях МВС в областях, м. Севастополі та на транспорті. Значно розширили завдання, функції і повноваження експертних підрозділів. Починаючи з 2000 року керівництвом НДЕКЦ здійснюється цілеспрямована робота щодо покращення матеріально-технічної бази експертних підрозділів, у тому числі придбання сучасної експертної техніки, вдосконалення методик проведення експертиз та розробка нових, підвищення ефективності застосування техніко-криміналістичних засобів під час проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів і поліпшення умов праці працівників експертної служби. Однак, незважаючи на низку позитивних зрушень, у цілому залишалась стара система залежності експертно-криміналістичних підрозділів від керівників органів досудового розслідування.

4. Етап сучасного розвитку (з 2015 року й дотепер) знаменується початком кардинальних змін системи експертних закладів. Експертна служба реформується за європейським зразком реально незалежної від органів досудового розслідування, високопрофесійної, відкритої для суспільного контролю мережі експертних підрозділів,

покликаних виконувати важливу для правової держави місію – сприяти утвердженню справедливого суду в Україні.

На думку А. Авакова [20], це дозволить позбутися традицій, успадкованих ще від радянської міліції, коли керівник слідчого блоку здійснював кураторство експертно-криміналістичними підрозділами, маючи адміністративні важелі впливу на судового експерта та його керівника. Мета реформи досягається шляхом утворення структурно відокремленої Експертної служби МВС, яка буде підпорядковуватися Міністерству внутрішніх справ України, а не органу досудового розслідування (поліції). У результаті реформування органів внутрішніх справ слідчі підрозділи, що увійшли до складу центрального органу виконавчої влади – Національної поліції, та експертні підрозділи, що залишилися у складі Експертної служби під патронатом МВС, втратять організаційний зв'язок, їх службові взаємовідносини будуть будуватися виключно у формі взаємодії [20].

Висновки. Слід відзначити, що на сучасному етапі розвитку криміналістичної техніки в експертних установах МВС створюються передумови для кардинального покращення професійної діяльності, підвищення ефективності застосування експертно-криміналістичних засобів під час проведення досудового розслідування і в процесі судово-експертної діяльності. Розпочинається цілеспрямована робота зі зміцнення матеріально-технічної бази експертних підрозділів, поліпшення умов праці фахівців, модернізації існуючих і створення нових лабораторій; здійснюється їх акредитація за міжнародними стандартами якості. Удосконалення організаційної структури, завдань, функцій і рівня науково-технічного оснащення експертно-криміналістичних підрозділів є важливими напрямками подальшої науково-дослідної та управлінської діяльності.

Список бібліографічних посилань: 1. Біленчук П. Д., Курко М. Н., Стахівський С. М. Судові експертизи: довідник. Київ: Влад и Влада, 1997. 48 с. 2. Журавель В. А. Стан та перспективи експертної профілактики // Актуальні питання судової експертизи та криміналістики: зб. матеріалів засідання «круглого столу», присвяч. 85-річчю створення Харків. наук.-дослід. ін-ту суд. експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 11–12 листоп. 2008 р.)/М-во юстиції України, ХНДІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса. Харків, 2008. С. 36–40. 3. Іщенко А. В., Красюк І. П., Матвієнко В. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2002. 212 с. 4. Клименко Н. І. Судова експертологія. Курс лекцій: навч. посіб. Київ: Ін Юре, 2007. 521 с. 5. Кофанов А. В. Зародження та виникнення експертно-криміналістичних установ в першій половині XX ст. // Наукові конференції: сайт. URL: <http://intkonf.org/kand-yurid-n-kofanov-av-zarodzhennya-ta-viniknennya-ekspertno-kriminalistichnih-ustanov-v-pershiy-polovini-hh-stolittya-chastina-persha/>. 6. Лапта С. П. Правові та наукові основи використання судових експертиз при розслідуванні злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2006. 234 с. 7. Лисиченко В. К., Шуміло М. Є. Про реформування судово-експертної діяльності в

Україні. *Криміналістичний вісник*. 2005. № 1 (3). С. 9–17. **8.** Мойсєєв О. М. Експертні технології: теорія формування і практика застосування: монографія. Харків: Апостіль, 2011. 424 с. **9.** Пиріг І. В. Теоретичні основи експертної діяльності органів внутрішніх справ: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. 312 с. **10.** Салтєвський М. В., Мальшев В. Н. Из истории развития криминалистических подразделений МВД Украинской ССР. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1979. Вып. 19. С. 10–15. **11.** Шепитько В. Ю., Цымбал М. Л. Развитие судебно-экспертной деятельности в Украине: проблемы и перспективы // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. матеріалів міжнар. наук.-прак. конф./М-во юстиції України; ХНДІСЕ; АПНУ; НЮОАУ ім. Я. Мудрого; редкол.: М. Л. Цимбал та ін. Харків: Право, 2002. Вип. 2. С. 18–21. **12.** Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків: В деле, 2015. 560 с. **13.** Салтєвський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підруч. для вузів. Київ: Кондор, 2005. 586 с., 32 іл. **14.** Криміналістика: підруч. для студентів юрид. спец. вузів / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого; за ред. В. Ю. Шепитька; Глібо В. М., Дудніков А. Л., Журавель В. А. та ін. Київ: Ін Юре, 2001. 682 с. **15.** Криміналістика: питання і відповіді: навч. посіб. для студентів ВНЗ/А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, Я. В. Кузьмичов, Ж. В. Удовенко, С. В. Хільченко; МОН України, Нац. акад. внутр. справ. Київ: ЦУЛ, 2011. 276 с. **16.** Про затвердження Положення про Експертну службу МВС України: наказ МВС України від 06.11.2015 № 1343 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15>. **17.** Історія розвитку Експертної служби МВС України // Експертна служба МВС України. Державний науководослідний експертно-криміналістичний центр: офіц. сайт. URL: http://dndekc.mvs.gov.ua/?page_id=1917. **18.** Критерієм істини є досвід: Літопис експертної служби Харківщини/МВС України, Наук.-дослід. експерт.-криміналіст. центр; редкол.: С. М. Шелепкова, С. І. Перлін, С. О. Шевцов та ін. Харків, 2010. 280 с. **19.** Про утворення експертної служби Міністерства внутрішніх справ: постанова Кабінету Міністрів України від 20.06.2000 № 988 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2000-п>. **20.** Аваков А. МВС: Реформа експертної служби // Facebook: сайт. URL: <https://www.facebook.com/arsen.avakov.1/posts/920914231332017>.

Надійшла до редколегії 14.06.2016

Перлін С. И. Основные этапы развития криминалистической техники в экспертных учреждениях МВД Украины

Рассмотрены понятие, классификация и система криминалистической техники. Освещены понятия, структура и основные задания Экспертной службы МВД Украины. Проанализирована история развития экспертных подразделений органов внутренних дел. Предложена авторская классификация этапов развития криминалистической техники в экспертных учреждениях МВД Украины.

Ключевые слова: криминалистическая техника, экспертные учреждения, этапы развития, Экспертная служба МВД Украины, экспертное учреждение.

Perlin S. I. Main stages of the development of criminal investigation technique within expert institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine

The concept, classification and system of criminal investigation technique have been studied. The concept, structure and main tasks of the Expert service of the Ministry of Internal Affairs (hereinafter – MIA) of Ukraine have been highlighted. The history of the development of expert departments of Internal Affairs Agencies has been analyzed. The author has provided own classification of the stages of the development of criminal investigation technique within expert institutions of the MIA of Ukraine, taking into account the structure of the state, where they were: 1) pre-Soviet stage – creation of conditions for the organization of expert institutions (up to 1917); 2) Soviet stage (from 1917 to 1991); the Decree of the Council of People's Commissars of Ukrainian SSR dated from April 15, 1919 on the organization of a forensic and criminal investigation laid the beginning of the revival of forensic institutions; preconditions of forensic techniques and methods for the implementation into practice of fighting against crime were created, namely activity of registration offices was renewed; 3) post-Soviet stage (from 1991 to 2015) – post-Soviet system of expert institutions remaining, but there were attempts to change it; 4) the stage of modern development (from 2015 to the present time), which is marked with the beginning of major changes in the system of expert institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Preconditions for improving service activities, increasing the effectiveness of using forensic means during the pre-trial investigation and during forensic activity are created at the present stage of the development of criminal investigation technique within expert institutions of the Ministry of Internal Affairs.

Keywords: criminal investigation technique, expert institutions, stages of development, Expert service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

